

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 658.86/.87

ПОГЛИБЛЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

Мазуренко В.О.

Київський національний торговельно-економічний університет

В даній статті розглянуто сутнісні характеристики, які закладалися науковцями в основу поняття дебіторської заборгованості в різні часи. Перелічені класифікаційні ознаки дебіторської заборгованості, запроваджені як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Дебіторська заборгованість є однією з найважливіших і невід'ємних частин оборотних коштів будь-якого підприємства. Розуміння стану дебіторської заборгованості та особливостей окремих її видів якісно покращує процес управління даними активами. З цієї причини ефективне управління дебіторською заборгованістю стає рушійною силою в розбудові успішного бізнесу з широкою клієнтською базою. На основі проведеного аналізу запропоновано нові види дебіторської заборгованості, які беруть до уваги інноваційну складову продукції, наявну на ринку. Розроблені пропозиції можуть бути актуальними в сучасних умовах економічного розвитку, в основу якого покладено невідпинний технологічний прогрес і випуск нової продукції.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, сутнісні характеристики, класифікація, види дебіторської заборгованості.

Постановка проблеми. Своєчасне вивчення стану та складу дебіторської заборгованості, проведення її всебічного аналізу дає можливість виключити її негативний вплив на фінансові та якісні показники діяльності підприємства. Ефективне управління дебіторською заборгованістю є передумовою підвищення рівня використання фінансових ресурсів і можливостей інноваційного розвитку підприємств в умовах ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вітчизняних та зарубіжних науковців приділяли велику увагу вивченню сутності та класифікації дебіторської заборгованості. На сьогоднішній день є широкий перелік класифікаційних ознак цього активу, існують різні погляди на їх визначення, зафіксовані як історичні так і сучасні погляди економістів на сутність та склад даного активу. Все це дає більш глибоке розуміння послідовності формування заборгованості.

Мета: розкрити повноту існуючої класифікації дебіторської заборгованості, визначити можливість введення нових видів класифікації, обґрунтувати їх необхідність.

Дебіторська заборгованість (далі ДЗ) є важливою складовою частиною оборотного капіталу. Поточні активи цього типу мають значну частку в структурі балансу підприємства. За своєю економічною сутністю ДЗ являє собою кошти, тимчасово вилучені з обороту підприємства, у вигляді зобов'язань, та виражені в будь якій формі. Обсяг ДЗ залежить від багатьох чинників: вид продукції, що випускається, ступінь насиченості ринку даною продукцією, прийнята на підприємстві система розрахунків і т. і.

З моменту виникнення поняття «дебіторська заборгованість» воно тісно пов'язувалось з товаром, грошима, регістром обліку (рахунком). Ще у VI ст. до н.е. в Давньому Римі дебітором (від латинського *debitum* – борг, обов'язок) вважалась особа, якій видано певну суму грошей чи грошову цінність, а дебіторською заборгова-

ністю – видана сума грошей або грошовий еквівалент виданої матеріальної цінності.

В основу поняття ДЗ такі автори, як А.Ф. Вещунова, А.Ю. Редько, В.П. Завгородній, Є.В. Дубровська, Дж. К. Ван Хорн та ін. вклали різні сутнісні характеристики, серед яких наступні: грошові кошти до оплати – очікувані надходження грошових коштів; борг, заборгованість – борги, що підлягають поверненню у визначений термін; сума заборгованості дебіторів на певну дату; вимоги чи права – вимоги щодо оплати або права на повернення боргу; оборотний актив – вкладення в обігові кошти, частка оборотного капіталу; кошти в розрахунках – сума коштів на стадії розрахунків, на яку очікує підприємство; фінансовий актив – контрактне право отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства.

Для забезпечення ефективності управління дебіторською заборгованістю необхідно здійснити її класифікацію, від чого буде залежати, в першу чергу, достовірний облік ДЗ.

Згідно з Міжнародним стандартом фінансової звітності (МСФЗ 7 «Звіти про рух грошових коштів» [1]), ДЗ може класифікуватися не тільки в очікуваних термінах погашення (поточна, довгострокова), але і за видами діяльності підприємства. Виходячи з цієї класифікації, ДЗ підприємства поділяється на 3 види: 1) операційна, або основна, ДЗ; 2) фінансова ДЗ, пов'язана із залученням інвестицій; 3) інвестиційна ДЗ, пов'язана із вкладенням тимчасово вільних грошових коштів.

Проте багато дослідників приділяли увагу проблемі класифікації, внаслідок чого в науковій літературі виділено багато видів ДЗ, що доповнюють теорію управління ДЗ та удосконалюють облік ДЗ. Значним досягненням Л. Пачолі є наведення першої класифікації джерел покриття заборгованості за товари: готівка, кредит, обмін товарів на товари, погашення дебіторської заборгованості кредиторською [2, с. 40]. Хоча в своєму трактаті «Про рахунки і записи» автор не дає

чіткої класифікації рахунків, однак у ньому вже відбувається їх певне групування.

Заслужують на увагу погляди Л.І. Гомберга про оцінку дебіторської заборгованості, всі борги науковець ділив на чотири групи: безсумнівно надійні, від їх суми слід відраховувати в резерв на покриття сумнівних боргів 5%; борги, в погашенні яких немає впевненості, повинні бути показані в активі балансу в розмірі 80% від загальної суми; сумнівні борги включаються в баланс в розмірі 50% від загальної суми; безнадійні борги підлягають невідкладному віднесенню на рахунок збитків та прибутків [3, с. 260].

О.Б. Чорненька подає класифікацію заборгованості підприємства, в тому числі ДЗ, на засадах її поділу за природою виникнення на об'єктивну, яка природно виникає в результаті ведення господарської діяльності підприємства, та штучно сформовану, що утворюється, як правило, між суб'єктами, пов'язаними відносинами власності, з метою штучного збільшення вартості їхніх активів, зниження податкових зобов'язань тощо [4, с. 3].

М.Д. Білик зазначає про необхідність відображення дебіторської заборгованості в балансі за рівнем ліквідності та її поділу в залежності від терміну погашення на довгострокову і короткострокову, що є більш корисним для користувачів фінансової звітності з метою оцінки фінансового стану підприємства, надає повнішу інформацію про рівень дебіторської заборгованості і можливість перетворення фінансових зобов'язань на грошові кошти [6, с. 24-36].

О.І. Кобилянська класифікує поточну дебіторську заборгованість за ступенем дотримання фінансової дисципліни на виправдану та невиправдану [5, с. 202]. Проте, на наш погляд, обмеження строку погашення одним місяцем для виправданої дебіторської заборгованості є не цілком коректним. Виправданість заборгованості можна визначити лише після її реального погашення та встановлення дотримання строків вказаних у оформлених договорах.

Б. Нідліз, Х. Андерсон, Д. Колдуелл класифікують ДЗ за ступенем ймовірності наступним чином: фактичні (виникають з договору, контракту або на підставі законодавства); оціночні (зобов'язання, точна сума яких не може бути визначена до настання певної дати); умовні (неіснуючі зобов'язання, які є потенційними зобов'язаннями, оскільки залежать від майбутньої події, що виникає з майбутньої угоди) [7, с. 25]. Слід зауважити, що таку саме класифікацію автори надавали й кредиторській заборгованості.

Викликають інтерес міркування щодо класифікації ДЗ авторів Н. І. Верхоглядової, В. П. Шило, С. Б. Ільїної, які пропонують поділяти зобов'язання залежно від порядку визначення суми до погашення зобов'язання на реальні та потенційні. Реальні зобов'язання виникають на підставі договору, контракту, одержаного рахунку (як правило, сума заборгованості та строк погашення по них є конкретними і вказуються у відповідних документах). В свою чергу, залежно від строку погашення, реальні зобов'язання поділяють на поточні та довгострокові. Потенційні зобов'язання характеризуються тим, що сума і термін платежу за ними не

визначені і залежать від подальших подій у майбутньому. Потенційні зобов'язання поділяються на забезпечені, непередбачені зобов'язання та доходи майбутніх періодів [8, с. 123].

В своєму дослідженні проблем класифікації ДЗ Н.Р. Домбровська зазначає, що ДЗ також варто класифікувати за об'єктами щодо яких вона виникла. За цією ознакою пропонується виділяти такі види ДЗ: заборгованість орендаря за фінансовою орендою, яка відображається в балансі орендодавця; заборгованість забезпечена векселями; надані позики; дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги; дебіторська заборгованість за розрахунками (з бюджетом, за виданими авансами, з нарахованих доходів, із внутрішніх розрахунків); інша ДЗ [9, с. 185].

Якщо ДЗ за класифікаційними ознаками не може бути віднесена до короткострокової заборгованості, її відносять до довгострокової ДЗ. Важливим доповненням до класифікацій ДЗ представляється класифікація довгострокової ДЗ, яку розглядають Н.С. Акімова, О.В. Топоркова, Т.О. Євлаш, О.О. Говоруха за такими видами: довгострокова ДЗ за майно, що передано у фінансову оренду; довгострокова ДЗ за товари, роботи, послуги; довгострокові векселі одержані у національній валюті; довгострокові векселі одержані у іноземній валюті; інша довгострокова ДЗ [10, с. 55].

Важливою для цілей управління є класифікація ДЗ залежно від платоспроможності дебіторів. За цією ознакою вона поділяється на сумнівну та безнадійну. Сумівною визначається ДЗ, по якій існує невпевненість у погашенні боржником. ДЗ, щодо якої існує впевненість (підстава) у неповерненні її боржником або за якою минув строк позовної давності, вважається безнадійною [6, с. 24-36].

Існують ще такі особливі види ДЗ як відстрочені податкові активи та витрати майбутніх періодів. Відстрочені податкові активи є сумою податку на прибуток, що підлягає відшкодуванню в наступних періодах та виникає, коли обліковий прибуток менший за податковий. Відстрочені податкові активи слід визнавати в складі довгострокової ДЗ, оскільки її погашення здійснюється після дванадцяти місяців з дати балансу.

Витрати майбутніх періодів відокремлюються від довгострокової (отримані від контрагентів платежі протягом нормального операційного циклу) та поточної заборгованості (дебіторська заборгованість, яка буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу). Виникає суперечність щодо віднесення даного виду ДЗ до довгострокової чи короткострокової [10, с. 53-60].

Класифікація ДЗ є різноплановою та досить складною, існує широкий спектр її видів, що мають специфічні економічні аспекти цієї категорії та виділяються в наукову проблему, єдиного підходу до рішення якої серед науковців немає.

Керуючись метою даного дослідження, варто додати до наведених вище класифікацій власні види ДЗ, виходячи з доцільності урахування в процесі управління ДЗ деяких її сутнісних характеристик. Першу характеристику ДЗ за товари, роботи, послуги ми пов'язуємо із життєвим циклом товару, що реалізується. Еконо-

мічний зміст класифікації ДЗ за цією ознакою полягає у визначенні ступеня інноваційності товару, за яким формується ДЗ; дана класифікація покликана показувати, наскільки активно клієнти готові вкладати кошти в інноваційний товар. Доцільно розділяти ДЗ за такими типами:

- ДЗ за товари, які є новими на ринку;
- ДЗ за товари, які є найпопулярнішими на ринку;
- ДЗ за товари, що вибувають з ринку.

Велика заборгованість покупців за новий продукт, який щойно вийшов на ринок і зазвичай обізнаність про нього є мінімальною, може свідчити про те, що виробник «попав у десятку», впровадивши виробництво даного продукту, та/або про ефективність маркетингу на підприємстві, зокрема рекламної кампанії, присвяченої новому продукту. Велика ДЗ за старий продукт, який вже минув стадію зрілості, може бути свідченням ефективної кредитної політики підприємства тощо.

Наступна характеристика ДЗ пов'язана із впливом на ринкову вартість підприємства та його інвестиційну привабливість. Отже, за ознакою впливу на ринкову вартість підприємства ДЗ слід поділяти на:

- ДЗ, що позитивно впливає на вартість підприємства – яка генерує додатковий чистий грошовий потік за рахунок збільшення обсягів продажу;
- ДЗ, що негативно впливає на вартість підприємства – витрати на обслуговування якої перевищують вигоди від її формування;

– ДЗ, що не впливає на вартість підприємства – передбачає рівність додаткових доходів і витрат від формування такої ДЗ.

Важливо зауважити, що підприємство, залежно від переслідуваних цілей, може самостійно обрати чи виділити ознаку класифікації ДЗ. Наприклад, у певних випадках доцільним є поділ ДЗ за ступенем дотримання фінансової дисципліни на допустиму та невиправдану [6, с. 32]. Остання виникає внаслідок наявності недоликів у діяльності підприємства, наприклад, при виявленні недостач, розкрадань товарно-матеріальних цінностей і коштів. Розподіл ДЗ на ці два види надає можливість простежити порушення фінансово-розрахункової дисципліни і виявити факти неякісної роботи контрагента, відсутність коштів у покупця, незадовільну організацію роботи його бухгалтерії; неякісну роботу підприємства-постачальника – порушення договорів поставки тощо.

Висновки. У статті розкрито основні сутнісні характеристики та підходи до класифікації дебіторської заборгованості, поданий аналіз різних поглядів науковців – економістів на питання існуючих видів та типів дебіторської заборгованості. Враховуючи сучасні тенденції розвитку успішних світових економік, запропоновано дві нових класифікаційні ознаки: 1) залежно від інноваційності товару, за яким формується дебіторська заборгованість; 2) залежно від впливу дебіторської заборгованості на ринкову вартість підприємства.

Список літератури:

1. Міжнародний стандарт фінансової звітності 7 – [Електронний ресурс]: Режим доступу – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_007
2. Пушкар М. С. Історія обліку та контролю господарської діяльності: [навч. посібн.] / М. С. Пушкар, Н. В. Гавришко, Р. В. Романів. – Тернопіль: Карт-бланш, 2003. – 223 с.
3. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней / Я. В. – Соколов. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
4. Чорненька О. Б. Управління заборгованістю машинобудівних підприємств / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Львів, 2014 – 23 с.
5. Кобилянська О. І. Фінансовий облік: підручник [Текст] / О. І. Кобилянська. – К.: Знання, 2004 – 473 с.
6. Білик М. Д. Управління дебіторською заборгованістю / М. Д. Білик // Фінанси України. – 2003. – № 12. – С. 24-36.
7. Нидлз Б. Принципы бухгалтерского учета / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуэлл: пер. с англ. Соколова Я. В. – 2-е изд. – М.: Финансы и статистика, 1994. – 496 с.
8. Бухгалтерський фінансовий облік: теорія та практика: навч. практ. пос. / Н. І. Верхоглядова, В. П. Шило, С. Б. Ільїна та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 536 с.
9. Домбровська Н. Р. Дебіторська та кредиторська заборгованості: проблеми класифікації / Інноваційна економіка. № 1'2014 [50] – С. 182-187.
10. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємств оптової торгівлі: монографія / Н. С. Акімова, О. В. Топоркова, Т. О. Євлаш, О. О. Говоруха. – Х.: ХДУХТ, 2016. – 285 с.

Мазуренко В.О.

Київський національний торговельно-економічний університет

УГЛУБЛЕНИЕ КЛАССИФИКАЦИИ ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ

Аннотация

В данной статье рассмотрены существенные характеристики, которые закладывались учеными в основу понятия дебиторской задолженности в разные времена. Перечисленные классификационные признаки дебиторской задолженности, введены как отечественными, так и зарубежными исследователями. Дебиторская задолженность является одной из важнейших и неотъемлемых частей оборотных средств любого предприятия. Понимание состояния дебиторской задолженности и особенностей отдельных ее видов качественно улучшает процесс управления данными активами. По этой причине эффективное управление дебиторской задолженностью становится движущей силой в развитии успешного бизнеса с широкой клиентской базой. На основе проведенного анализа предложены новые виды дебиторской задолженности, которые принимают во внимание инновационную составляющую продукции, имеющейся на рынке. Разработанные предложения могут быть актуальными в современных условиях экономического развития, в основу которого положен непрерывный технологический прогресс и выпуск новой продукции.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, существенные характеристики, классификация, виды дебиторской задолженности.

Mazurenko V.O.

Kyiv National University of Trade and Economics

EXPAND CLASSIFICATION OF ACCOUNTS RECEIVABLE

Summary

In this article, the essential characteristics, which were laid by scientists in the basis of the concept of receivables at different times, are considered. The listed classification characteristics of accounts receivable, introduced by both domestic and foreign researchers. Accounts receivable is one of the most important and inalienable parts of the circulating assets of any enterprise. Understanding the state of accounts receivable and the peculiarities of its individual types qualitatively improves the process of managing these assets. For this reason, effective management of accounts receivable becomes the driving force in the development of a successful business with a broad customer base. Based on the analysis, new types of accounts receivable are proposed, which take into account the innovative component of the products available on the market. The developed proposals can be relevant in the current conditions of economic development, which is based on continuous technological progress and the release of new products.

Keywords: accounts receivable, essential characteristics, classification, types of accounts receivable.